

ВІДГУК
офіційного опонента доктора філологічних наук, професора
Маленко Олени Олегівни на дисертацію
Палаш Альони Олегівни
«Типологія мовно-естетичних знаків культури в поетичному
дискурсі неокласиків»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія.

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами та напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними планами та галузевими науковими програмами.

Сучасне українське суспільство прагне оприятити й активувати в дослідницьких парадигмах сформований віками національний культурний досвід, реалізований у текстах, мистецьких творах, артефактах. Це важливо для створення міцного підґрунтя національної ідентичності, закарбованої в об'єктах української культури різних епох, часів, напрямів, жанрів. Література в цьому вимірі постає вагомим інструментом, адже за допомогою слова письменники кодують цінності, які є важливими для певного відрізка суспільного й мистецького буття нації. Разом із тим важливим суспільним завданням є окреслення спільної траєкторії розвитку української культури з іншими європейськими культурними практиками.

Сьогодні питання української культури як складника європейської набуває більшої актуальності, що зумовлене прагненнями встановлення українцями своєї світоглядної й культурної самобутності на тлі відповідних світових універсалій. Поетичний спадок неокласиків — це насамперед вимір загальноєвропейської художньо-естетичної матриці, це органічне входження українського поетичного мовомислення початку ХХ століття в аннали

класичного, античного вектору літератури з її естетикою, поетикою, стилістикою. Попри численні праці з питань художньої оригінальності й водночас естетичної спадковості досвіду українських неокласиків постає потреба науково рецепіювати їхню мовотворчість під радикалом лінгвокультурної самобутності й водночас універсальності; української та європейської класичної традиції.

Тож представлена до захисту дисертація в її дослідницько-пошуковому вимірі є *актуальною* і релевантною синхронним науковим тенденціям українського мовознавства. Посилює актуальність роботи й методологійний складник, адже до наукового аналізу поетичного дискурсу неокласиків залучені новітні методики їх «лінгвістичного «портретування» (с. 13), а також осучасненні методики мовознавчого вивчення й опису поетичних текстів українських неокласиків (с. 14). Тож мовотворчість неокласиків «як дискурс актуалізації мовно-естетичних знаків світової та національної культури» становить *об'єкт* дослідження, відповідно семантико-естетичні та когнітивно-текстові параметри МЕЗК у поетичних текстах неокласиків — *предмет*. Ці параметри роботи вповні корелюють із метою, завданнями, дібраним мовним матеріалом, застосованими дослідницькими методами.

Дисертація виконана в проблемно-тематичному річищі мовознавчих досліджень відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики «Аксіологічні параметри сучасної літературної мови».

Наукова новизна й теоретична значущість сформульованих у дисертації положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність, апробація.

Представлений у дисертації аналіз мовно-естетичних знаків культури у поетичному дискурсі неокласиків ґрунтується на методиці інтегративного підходу, який синтезує методи «функціонально-стилістичного, когнітивно-текстового, рецептивного, лінгвокультурологічного аналізу» (с. 15), спроектованих на концепцію мовно-естетичних знаків культури. Поняття *мовно-естетичний знак культури* (МЕЗК) свого часу було запропоновано

С. Я. Єрмоленко (2009) і містить низку сутнісних ознак, що забезпечують йому дослідницьку продуктивність у роботах з лінгвоконцептології, лінгвокультурології, лінгвопоетики, стилістики художнього тексту. Власне, використання цього інструментарію дало можливість дисертантці здійснити аналіз естетикологічних, онтологічних, екзистенційних МЕЗК, чого бракувало для повноти й цілісності опису художньомовної картини світу неокласиків. Це й становить *наукову новизну* дослідження, його оригінальність, індивідуальність.

Теоретична значущість роботи полягає в апробації комплексного лінгвокультурологічного підходу з відповідною методикою, що забезпечило вивчення семантики, структури, контекстної прагматики МЕЗК у текстах неокласиків; поглиблення теорії мовно-естетичних знаків культури в їхній типології; реалізацію евристично спрямованого ціннісного потенціалу типології МЕЗК. Загалом теоретичний складник дослідження спирається на наявний в україністиці досвід наукової рецепції творчості неокласиків у літературознавчому й мовознавчому дискурсах. Дисертантка охопила увагою праці І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського, М. М. Ільницького, І. В. Качуровського, Ю. І. Коваліва, М. А. Ласло-Куцюк, Д. С. Наливайка, С. Д. Павличко, Л. В. Темченко, П. П. Хропка, Ю. В. Шереха та ін. (літературознавство); С. Я. Єрмоленко, Л. В. Кравець, А. К. Мойсієнка, О. Н. Мороз, О. О. Маленко, Л. О. Ставицької та ін. (мовознавство), що створило переконливе теоретичне підґрунтя для власне аналітичних розділів.

Практична значущість дослідження.

Результати здійсненого дослідження мають як важливе теоретичне значення, так і широке практичне, оскільки може прислужитися в подальшій науковій діяльності з проблем історії української літературної мови, історичної лінгвостилістики; у лексикографічних практиках (словники ідіостилів); освітній діяльності; у написанні посібників і підручників з низки лінгвістичних галузей; в освітньому контенті (теоретичні й практичні курси; наукові семінари й спецкурси з історії української мови, лінгвостилістики й

лінгвопоетики, культури мови, дисциплін когнітивного спрямування (лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія).

Зміст дисертації, її структурно-композиційна й смислова завершеність.

Подана до рецензування дисертація структурована відповідно до сформульованої мети й поставлених завдань: вступ, власне текст дисертації й висновки до неї, список використаної літератури (288 позиції), список використаних лексикографічних джерел (24 позиції); поетичних джерел (10 позиції). Структурно-композиційна й змістова організація тексту дисертації відповідає чинним вимогам до оформлення кваліфікаційного дослідження для здобуття наукового ступеня доктора філософії.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної дослідницької проблематики; коректно сформульовані мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження; використані методи є цілком релевантними для аналізу художньої мови українських неокласиків з опорою на МЕЗК, репрезентовані в їхньому поетичному дискурсі; матеріалом дослідження слугували поетичні тексти українських неокласиків, уміщених у збірках різних років і різних видань зі збереженням відповідних правописних норм. Також у роботі використано матеріали словників української мови, що забезпечило здійснити належний лексикографічний опис досліджуваних мовних одиниць.

Питання загальної наукової рецепції (літературознавчої й мовознавчої) художнього доробку неокласиків; засадничі (світоглядні й естетичні) положення мовотворчості поетів «П'ятірного грона»; лінгвоестетичний досвід неокласиків у формуванні українського художнього стилю вповні висвітлені в теоретичному — I розділі роботи. Зазначені вище праці науковців, що рецепіювали творчість неокласиків, стали платформою для авторських коментарів і текстових дискусій. Зокрема, щодо номінативної ідентифікації напряму творчості митців «П'ятірного грона» — неокласицизм / неокласика. Темпоральні (20–30 роки ХХ ст.) та естетичні (актуалізація форм античного мистецтва) маркери цих назв спільні, але є

певні розбіжності в локалізації цих назв і напрямів, а також власні (термінологійні, правописні) вподобання митців щодо вибору назви. Тож погоджуємося з дисертанткою, що ці терміни потребують розрізнення (с. 22).

Вважаємо, що вагомим у цьому розділі є теорія МЕЗК та його інтерпретації в сучасній українській лінгвістиці. Термін *мовно-естетичний знак культури* (МЕЗК) дозволяє простежити «зв'язок між мовою фольклору і мовою художньої літератури», виявити «нерозривність і взаємодію таких феноменів національної мови, як літературна мова (колективний досвід народу) і мова художньої літератури» з оприявненим у тексті індивідуальним мовним досвідом (с. 44).

У II й III розділах представлений аналіз універсальних та національних МЕЗК в поетичному дискурсі неокласиків. Методологія роботи на аналіз та опис типології мовно-естетичних знаків культури в їх структурно-семантичних і когнітивно-текстових характеристиках забезпечила розрізнення МЕЗК — *універсальних і національних*, органічно синтезованих у мовній картині українських неокласиків. Універсальні МЕЗК дисертантка диференціює на *естетикологічні* (творчість, краса); *онтологічні* (час, простір), *екзистенційні* (життя, смерть), лінгвоестетичний розвиток яких відбувається на рівні лексико-семантичної структури, асоціативно-образних зв'язків, значеннєво-оцінних трансформацій. Це реалізовано, резюмує авторка, у вимірі горизонтального (лінійного) та вертикального тексту.

Національні МЕЗК репрезентовані *космогонічним* (земля, вогонь) та *етноідентифікаційним* (Україна, Київ) різновидами. Звісно, що етноідентифікаційні МЕЗК в дискурсі неокласиків виходять за межі цих титульних національно орієнтованих онімів, але дисертантка розширює їхнє смислове наповнення іншими етномаркованими топонімами (хоронімами, ойконімами, гідронімами), також антропонімами, назвами українських культурних артефактів, що сукупно репрезентують і розширюють семантику образів України й Києва.

Здійснивши ретельний аналіз текстової репрезентації МЕЗК у проєкції на когнітивно-текстову, тематично-мотивну, стильову характеристику поетичного дискурсу неокласиків, А. О. Палаш доходить висновків, що цей дискурс гетерогенний, адже «М. Рильський, М. Зеров, Юрій Клен, М. Драй-Хмара, П. Филипович не дотримувалися єдиних критеріїв текстотворення, чітко визначених тем і мотивів. Також кардинальні відмінності мають способи й засоби мовоопису в їхніх текстах. Концептуально це зумовлено різними типами реагування на тогочасні соціополітичні та соціокультурні умови» (с. 190). Можна ще додати: неустаткованою (тобто цілісно не сформованою) художньою й стильовою матрицею української неокласики; індивідуальною лінгвосвідомістю митців; естетичними цінностями, трансльованими в тексті.

Гідними поцінування в роботі є доречні коментарі дисертантки, ремарки полемічного характеру, що забезпечують тексту внутрішню діалогічність, употужнюють його інтелектуальний рівень.

Дискусійні положення, зауваження й пропозиції.

Подана дисертація є переконливою й науково вартісною щодо реалізації авторських намірів осмислити й описати функціонування в текстах поетів-неокласиків МЕЗК з опорою на відповідне теоретичне підґрунтя, тож заслуговує на схвальне поцінування. Проте маємо певні питання й коментарі щодо положень, які видалися нам неоднозначними й полемічними.

1. У метамові дисертації є поняття *естетикологічні мовно-естетичні знаки культури*. До цих МЕЗК уналежнено творчість (із конкретизацією в образно-естетичних напрямках *митець, муза, слово, пісня*) та краса. У зв'язку із цим постає низка питань. Цей вид МЕЗК — це пропозиція дисертантки чи вже існує в науковому дискурсі як термін (естетикологічність / естетикологічний)? Який зміст цього терміна? Чому цей тип МЕЗК не охоплює музику чи живопис, адже в поетичній картині неокласиків продуктивними є інтермедіальні моделі (зокрема, пов'язані з

відтворенням звучання різних музичних інструментів і сприймання цієї музики).

Наступні міркування торкаються насамперед авторських інтерпретацій поетичних контекстів з огляду на час їхнього створення й загальну суспільно-ідеологічну ситуацію в тогочасній Україні.

2. Опрацьовуючи мовно-естетичну реалізацію в поетичному дискурсі неокласиків образної моделі *поет – робітник* (підрозділок 2.1.1.1), дисертантка говорить про екстралінгвальні умови такої асоціативно-семантичної кореляції, зокрема про індустріалізацію як маркер доби (середина 20 – кінець 30-х років ХХ ст.) і від того популярність цього слова й образу. Так, саме в цей час відбувається стрімкий індустріальний стрибок радянського соціуму. Проте, є й інші причини того, що Рильський художньо-семантичну площину *поет – творець, деміург* (модерне розуміння митця) трансформує в площину *поет – робітник* (соцреалістичний канон). На початку 30-х років починає працювати система ідеологічних регламентацій у сфері мистецтва. Усе менше свободи й менше мотивів вільної творчості, усе більше тисків — суспільних і психологічних (залякування). Рильський поступово втрачає модерністський пафос обраності поета, його високого призначення; натомість внаслідок внутрішніх терзань і певного зламу продукує потрібний владі мотив митця як рядового будівничого нового суспільства, робітника, який виконує буденну працю: *Не жрець, не вождь, а робітник – поета справжнього імення* (вірш «Не шукай велетенських завдань»). За свідченням літературознавців (зокрема В. Агеєвої та ін.), починалася складна доба в житті поета, його психологічна роздвоєність, розірваність між талантом, цінностями вільного мистецтва і суспільним служінням владі. Тож цей образ *поет – робітник* — це вже вихід з платформ неокласиків і перехід на платформу соцреалізму. Так само драматизмом просякнуті рядки: *Поете! / Де ти? / В ряд ставай! / Перо й терпуг – два рідні брати. / Себе у пориві зламати? / Так треба? / Не питай! / Ламай!*

Щодо рядків П. Филиповича з вірша «Земля і вітер» (1922): *Я – робітник в майстерні власних слів, / Та всі слова я віддаю усім. / Будую душі, викликаю гнів, / Любов і волю вводжу в кожний дім* маємо розуміння поета – робітника як майстра, вільного творця власного поетичного світу, світу слів; що корелює з моделлю *поет – творець*.

До речі, дуже компетентно дисертантка поінтерпретувала смислові трансформації образу музи, зокрема певне обниження античного усвідомлення музи як натхненниці, внаслідок зміни ідеологічних настанов на роль мистецтва в суспільстві.

3. Є певні міркування щодо часового маркування творчості неокласиків, точніше розуміння часових меж їхньої творчості як літературного угруповання зі своїми мистецькими цінностями, а не індивідуального доробку. Активну творчість неокласиків науковці обмежують періодом від 1923 року до початку 30-х років. В аналітичних коментарях, уміщених у підрозділку 3.2.2. *Лінгвоестетизація слова-поняття Київ*, дисертантка констатує, що Київ концептуалізований у неокласиків як місто, тісно пов'язане з національною історією та культурою (с. 178) і наводить контекстні ілюстрації з поезій Филиповича, Рильського, Зерова. Але ці контексти належать поезіям різних років — Зерова й Филиповича часів творчості «П'ятірного грона», Рильського — післявоєнного періоду. І відповідно до цього маємо дещо різні форми — у Зерова й Филиповича це дотримання поетичних наративів неокласики; у Рильського — декларативність соцреалізму з його образними домінантами *праці світлий цвіт, міста братерські: Наш Київ – праці світлий цвіт, / І мудре слово Ярослава, / І Святослава гордий щит. / Наш Київ матір'ю недаром / Усі міста братерські зуть... / Ніхто руйницьким ударом / Не міг йому затьмити путь*. Це ж торкається й рядків: *Як вас вітатъ над тією рікою, / Що окропила водою одною / Прадідів спільних, що звалися Русь?* (поет апелює до спільної колиски східних слов'ян).

То є питання до дисертантки: чи можна вважати ці повоєнні контексти Рильського художнім виявом естетики неокласиків?

Якщо говорити про тексти Юрія Клена, де маємо обурення тогочасною системою, владою, керівниками країни, це теж не спадок доби неокласики, вони написані пізніше, коли ідеологійний терор уже був у розпалі, а сам письменник емігрував до Німеччини.

Вищезазначені міркування ніяк не зменшують наукової вартості дисертації, оскільки подана робота є цілком самостійним, оригінальним, логічним, завершеним науковим дослідженням з актуальних лінгвістичних питань, виконаним із дотримання вимог академічної доброчесності.

Повнота викладу наукових положень, висновків та результатів в опублікованих працях.

Виклад наукових положень у дисертації характеризується повнотою, розгорнутістю дослідницької рефлексії, доречними ілюстраціями теоретичних положень.

Висновки узагальнюють і систематизують отримані результати проведеного лінгвістичного аналізу МЕЗК у поетичному дискурсі українських неокласиків.

В опублікованих одноосібних працях представлені етапи дослідницької роботи над дисертацією. Палаш А. О. має 4 праці з проблематики роботи, розміщені у фахових виданнях України; 2 статті — в іноземних журналах; 3 публікації апробаційного характеру.

Апробація основних результатів дослідження.

Основні тези й положення роботи були успішно апробовані у форматі наукових доповідей, виголошених на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» та нормативних актів МОН України.

Прорецензована дисертація Альони Олегівни Палаш «Типологія мовно-естетичних знаків культури в поетичному дискурсі неокласиків», відповідає

спеціальності 035 Філологія й вимогам до кваліфікаційних робіт, затвердженим Наказом МОН України №40 від 12.01.2017 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України №759 від 31.05.2019) і Постановою КМ України №44 від 12.01. 2022 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ України №341 від 21.03.2022).

Авторка роботи Альона Олегівна Палаш заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії PhD у галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Опонент

доктор філологічних наук, професор
завідувач кафедри українознавства
і лінгводидактики імені проф. О. Г. Муромцевої
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

Олена МАЛЕНКО

